

UNIVERZITET U SARAJEVU – FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA PSIHOLOGIJU

Završni rad

## **NASILJE U PORODICI I RAZVOJNI ISHODI KOD DJECE**

Mentor:

Prof.dr. Đenita Tuće

Student:

Azra Šakić

Sarajevo, juni, 2024.

UNIVERSITY OF SARAJEVO – FACULTY OF PHILOSOPHY

DEPARTMENT OF PSYCHOLOGY

Final work

**DOMESTIC VIOLENCE AND DEVELOPMENTAL OUTCOMES  
IN CHILDREN**

Mentor:  
Prof. dr. Đenita Tuče

Student:  
Azra Šakić

Sarajevo, June, 2024.

## **SAŽETAK**

Nasilje u porodici predstavlja ozbiljan društveni problem koji može imati dugotrajne negativne posljedice na razvoj djece. U ovom radu, analiziraju se različiti oblici nasilja u porodici, uključujući fizičko i psihičko nasilje. Razmatraju se i faktori koji doprinose nasilju u porodici, uključujući lične karakteristike, psihičke poteškoće, socio-ekonomski status, kulturološke faktore i traumu, posebno posttraumatski stresni poremećaj (PTSP). Naglasak je stavljen na izloženost djece nasilju u porodici i negativne razvojne ishode koji mogu proizići iz toga. Teorijska objašnjenja negativnih efekata izloženosti porodičnom nasilju uključuju transgeneracijski prijenos traume, teoriju socijalnog učenja i psihoanalitičku teoriju. Pregled dosadašnjih istraživanja pruža uvid u važnost problema i raznovrsne pristupe u borbi protiv nasilja u porodici. Konačno, raspravlja se o programima usmjerenim na rad sa roditeljima i djecom kako bi se preveniralo i interveniralo u slučajevima nasilja u porodici. Zaključak ističe važnost sveobuhvatnog pristupa rješavanju ovog problema radi zaštite dječjeg dobrobiti i stvaranja sigurnijeg okruženja u porodičnom kontekstu.

**Ključne riječi:** nasilje u porodici, trauma, djeca, istraživanja, ishodi.

## **SUMMARY**

Domestic violence represents a serious social issue that can have long-lasting negative consequences on children's development. This paper analyzes various forms of domestic violence, including physical and psychological abuse. Factors contributing to domestic violence are also examined, including personal characteristics, psychological difficulties, socio-economic status, cultural factors, and trauma, particularly post-traumatic stress disorder (PTSD). The focus is on children's exposure to domestic violence and the adverse developmental outcomes that may result from it. Theoretical explanations of negative effects of exposure to domestic violence include transgenerational transmission of trauma, social learning theory, and psychoanalytic theory. A review of previous research provides insight into the importance of the issue and diverse approaches to addressing domestic violence. Finally, programs aimed at working with parents and children to prevent and intervene in cases of domestic violence are discussed. The conclusion emphasizes the importance of a comprehensive approach to addressing this issue to protect children's well-being and create a safer family environment.

**Key words:** domestic violence, trauma, children, research, outcomes.

## SADRŽAJ

1. UVOD .....	1
2. NASILJE U PORODICI.....	3
2.1. Oblici nasilja .....	6
2.1.1. <i>Fizičko nasilje</i> .....	6
2.1.2. <i>Psihičko nasilje</i> .....	9
3. FAKTORI KOJI DOPRINOSE NASILJU U PORODICI .....	11
3.1. Lične karakteristike pojedinca .....	11
3.2. Psihičke poteškoće i ovisnosti.....	14
3.3. Socio-ekonomski status .....	17
3.4. Kulturološki faktori .....	18
3.5. Trauma.....	20
3.5.1. <i>PTSP</i> .....	21
4. IZLOŽENOST NASILJU U PORODICI I RAZVOJNI ISHODI KOD DJECE .....	22
4.1. Teorijska objašnjenja negativnih efekata izloženosti porodičnom nasilju.....	24
4.1.1. <i>Teorija transgeneracijskog prenosa traume</i> .....	25
4.1.2. <i>Teorije socijalnog učenja</i> .....	26
4.1.3. <i>Psihoanalitička teorija</i> .....	27
4.2. Nasilje u porodici i razvojni ishodi kod djece: pregled dosadašnjih istraživanja.....	28
5. PROGRAMI USMJERENI NA RAD SA RODITELJIMA I DJECOM .....	30
6. ZAKLJUČCI.....	31
7. LITERATURA .....	33

## 1. UVOD

Nasilje unutar obitelji, kao jedinstvena društvena pojava, aspekt kriminologije, te kompleksni oblik izražavanja kriminalnih djela, u posljednje vrijeme privlači pojačanu pažnju međunarodne zajednice, zakonodavstva u nekim državama, kao i relevantnih državnih tijela, stručnjaka te opće javnosti. Ovo je razumljivo s obzirom na specifične, često suptilne, i raznolike oblike fizičkog, emocionalnog, ekonomskog, seksualnog ili sličnog nasilja unutar bliskih obiteljskih odnosa ili među partnerima (Simović i Simović, 2021).

Svjetska zdravstvena organizacija (2002) definiše nasilje kao namjerno upotrebljavanje fizičke sile i moći putem prijetnje ili djelovanja prema drugim pojedincima, određenoj grupi ljudi, zajednici ili samom sebi. Ovo može dovesti do ozljeda, smrti, psihičkih posljedica, nerazvijenosti ili oduzimanja.

Prema analizi autora Žilić i Janković (2016), pojava nasilja u društvu dobiva različite interpretacije, te se stoga pojavljuju raznolika teorijska poimanja i usklađene definicije. Oduvijek je bilo prisutno i dalje je izuzetno rasprostranjeno u društvu. Ono predstavlja obilježje brojnih inteligentnih vrsta te se manifestira gdje god ta bića nastoje uspostaviti dominaciju nad drugima. Bilić i Zloković (2004) tvrde da je porodica i dom mjesto gdje se trebaju osjećati pozitivne emocije i gdje se treba osjećati sigurno, voljeno i zaštićeno. Ali, u isto vrijeme dokazi i činjenice potvrđuju da su porodica i dom mjesto koje može učiniti da se djeca osjećaju nesigurno, nezaštićeno i nevoljeno, mjesto gdje se javljaju najteži oblici nasilja. Isti autori navode da su kroz historiju postojale društvene i zakonske tradicije koje su poticale ili u najmanju ruku tolerisale nasilje nad ženama i djecom.

Barnett, Miller-Perrin i Perrin (2010) ukazuju na činjenicu da su porodice koje se vole, podržavaju i pružaju osjećaj sigurnosti idealizirane i da malo takvih porodica postoji. Također navode da je jako teško odgovoriti na pitanje koliko je nasilje zaista zastupljeno u porodici, jer ne prepoznaju svi nasilje ili ne žele da ga prijave iz straha. Postavlja se pitanje zašto se ljudi odluče živjeti sa nasilnim partnerima i zašto su često žene i djeca oni koji su zlostavljani. Kao odgovor na ovo pitanje navodi se nekoliko faktora koji doprinose nasilju nad ženama i djecom, a to su:

strukturalni faktori, idealizacija porodice, porodične norme i socijalna tolerancija na nasilje (Barnett i sur. 2010).

Istraživanja provedena u Bosni i Hercegovini pokazuju da je 90% stanovništva svjesno problema nasilja unutar obitelji, no 45% ispitanika još uvijek smatra to nasilje privatnom stvari. Ovo ukazuje na postupnu svijest našeg društva o određenim izazovima tijekom tranzicije, iako patrijarhalni društveni kontekst i dalje ima značajan utjecaj, čime se rješavanje ovih problema smatra privatnom stvari. Ovome pridonosi i podatak da 80% ispitanih smatra da je nasilje nad članom obitelji ponekad opravdano. Statistički podaci dodatno potvrđuju ozbiljnost problema: 47% žena u Bosni i Hercegovini iskusilo je neki oblik nasilja tijekom života, dok je 12% ispitanih žena doživjelo nasilje unutar obitelji tijekom posljednje godine, pri čemu je fizičko nasilje najčešće, s psihičkim i seksualnim nasiljem kao slijedećim po učestalosti (Čičić, 2021).

Ono što je poražavajuća informacija, jeste da u BiH ne postoje sveobuhvatni i pouzdani podaci o tome koliko je zaista zastupljeno nasilje, ali je Gender Centar FBiH (2016) napravio izvještaj o statističkim podacima nasilja u periodu od 2006. do 2015. godine. Ovi podaci pokazuju da je ukupan broj prijavljenih slučajeva nasilja u navedenom periodu iznosio 14.386, dok je ukupan broj žrtava koje su smještene u Sigurne kuće iznosio 2.814 u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Nadalje, prema nezvaničnim informacijama iz Sigurne kuće Kantona Sarajevo u periodu od 2000. do kraja 2022. godine je bio 2272 (818 žena, 1087 djece i 376 djevojaka). Iz navedenih podataka možemo zaključiti koliko je tema relevantna i da sve veći broj žena i djece trpe neki oblik nasilja.

Stručnjaci i istraživači su opisali različite načine na koje djeca mogu doživjeti nasilje unutar obitelji. To obuhvaća stvarno svjedočenje nasilju u obitelji, slušanje, ali ne i promatranje nasilja, prisiljavanje da svjedoče zlostavljanju, biti uhvaćenim u unakrsnoj vatri nasilja između roditelja, držanje kao taoca od strane nasilnika, korištenje kao oružje u napadu, pri čemu je napadač manipulirao situacijom (Faller, 2003).

Abell i Ey (2008) ukazuju na rezultate istraživanja koji pokazuju da 50% muškaraca koji su nasilni prema partneru su nasilni i prema djeci. Nadalje, rezultati mnogih istraživanja potvrđuju da su posljedice na djeci jako vidljive i da mogu uključivati smetnje sa spavanjem, smanjeno

samopouzdanje, depresiju, smetnje sa pažnjom, smanjeno samopoštovanje te razne mentalne probleme.

Cilj ovog preglednog rada jeste pokušati dati sveobuhvatan pregled najvažnijih teorijskih i empirijskih spoznaja o nasilju u porodici i razvojnim ishodima kod djece. U skladu sa ciljem u radu će se pokušati odgovoriti na sljedeća pitanja:

1. Šta je to nasilje u porodici i koji oblici nasillja postoje?
2. Koji su to faktori koji doprinose nasilju u porodici?
3. Kako izloženost nasilju u porodici utiče na djecu?

## **2. NASILJE U PORODICI**

Nasilje u porodici je nasilje koje dolazi od strane intimnog partnera ili supružnika. Neki autori smatraju da se nasilje u porodici može proširiti i na druge osobe koje žive u istom kućanstvu, ali to zakonom nije određeno (Walby, 2004). Rezultati istraživanja pokazuju da mnogi muškarci koji su zlostvljali partnere u vezi i braku, su muškarci koji su kao djeca bili izloženi nasilju, kao svjedoci ili kao žrtve (Maljković, 2018).

Nasilje unutar domaćinstva opisuje uzorak kontroliranog ponašanja prema intimnom partneru ili bivšem partneru, što uključuje, ali nije ograničeno na fizičke napade, seksualne napade, emocionalno zlostavljanje, izolaciju, ekonomsko zlostavljanje, prijetnje, praćenje i zastrašivanje. Iako su samo određene vrste domaćeg nasilja ilegalne i podliježu krivičnim sankcijama (fizički i seksualni napadi, praćenje, prijetnje ubistvom), druge forme nasilja također mogu imati izuzetno ozbiljne i dugoročne posljedice na osjećaj ličnog identiteta, dobrobit i autonomiju pojedinca (Williamson, 2010).

Bitno je biti svjestan trajnih karakteristika nasilja u porodici u odnosu na druge oblike kriminala. Kod nasilja u porodici, suočavaju se dvije osobe koje su odrasle u drugačijim porodicama i različitoj okolini. Te razlike u porodičnom okruženju oblikovale su njihove živote na određeni način. Osim toga, ovi subjekti zajedno čine porodicu ili drugu blisku zajednicu, koja ima veliki utjecaj na svoje članove i formira njihove osobnosti. Na kraju, ali ne manje važno, suživot u



porodicama, također, utječe na druge pojedince i djecu na negativan način (Tittlova, Papáček, 2018).

U Bosni i Hercegovini se, kada je u pitanju nasilje, prati pet različitih zakona: Zakon o ravnopravnosti spolova BiH; Krivični zakon FBiH; Porodični zakon FBiH; Zakon zaštite od nasilja u porodici FBiH te Istanbulska konvencija. Od svih navedenih zakona, najvažnija dva su Zakon zaštite od nasilja u porodici (član 222) te Porodični zakon iz 2005 godine.

Zakon zaštite od nasilja u porodici je objavljen u Službenim novinama FBiH broj 20/30 i ovim zakonom se uređuju stvari kao što su zaštita od nasilja u obitelji, šta se smatra obitelji i nasiljem u njoj, koje su vrste mjera zaštite za osobe koje su nasilne u obitelji, kako se donose i primjenjuju te mjere, kako štititi žrtve nasilja u obitelji, kako svi koji sudjeluju u zaštiti od nasilja u obitelji surađuju, i druge stvari bitne za sprječavanje nasilja u obitelji.

Prema ovom zakonu, policija ima ovlaštenje da zaprimi prijave nasilja. Kada policija dođe na mjesto gdje je prijavljeno nasilje, dužni su da urade nešto da bi sklonili žrtvu od nasilnika. Moraju napisati prijavu i podnijeti je u policijsku stanicu, gdje će žrtva nasilja biti saslušana te će biti donijeta odluka o tome šta će se uraditi (Mujezinović, Hodžić-Lemeš, Gutić-Memić i Mulić-Čorbo 2020). Simović i Simović (2021) navode, da u suzbijanju i pravovremenom signaliziranju slučajeva nasilja u obitelji, policija ima ključnu ulogu. U većini situacija, oni su prvi koji stupaju u kontakt sa osobama uključenim u incident – i žrtvom i nasilnikom. Bitno je da policija odmah reagira na prvu naznaku nasilja unutar obitelji, kako bi spriječila eskalaciju ka težim ozljedama ili čak smrti. Kvaliteta pripreme slučaja za potencijalno sudsko suđenje ovisi o postupanju policije. Intervencija policije odmah nakon saznanja ili prijave nasilja u obitelji zahtijeva složene akcije: osim standardne kriminalističke obrade radi prikupljanja važnih informacija i dokaza, također moraju poduzeti mjere za zaštitu žrtve.

Najvažniji član Zakon zaštite od nasilja u porodici je član 222. Član 222 nalaže sljedeće:

1. „Ko nasiljem, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava mir, tjelesnu cjelovitost ili duševno zdravlje člana svoje porodice, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine

2. Ko krivično djelo iz stava 1. ovog člana počini prema članu porodice s kojim živi u zajedničkom domaćinstvu, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine
3. Ako je pri počinjenju krivičnog djela iz st. 1. i 2. ovog člana upotrebljeno oružje, opasno oruđe ili drugo sredstvo prikladno da teško ozlijedi tijelo ili naruši zdravlje, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine.
4. Ako je krivičnim djelom iz st. 1. do 3. ovog člana član porodice teško tjelesno ozlijeđen ili mu je zdravlje teško narušeno, ili ako je krivično djelo iz st. 1. do 3. ovog člana počinjeno prema djetetu ili maloljetniku, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od jedne do pet godina.
5. Ako je krivičnim djelom iz st. 1. do 4. ovog člana prouzrokovana smrt člana porodice, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od dvije do petnaest godina.
6. Ko usmrti člana porodice kojeg je prethodno zlostavljao, kaznit će se kaznom zatvora od najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.“ (Službene novine FBiH 20/30)

Nadalje, Porodični zakon FBiH služi za uređenje porodice, braka, odnosa između roditelja i djeteta, usvojenje starateljstvo i sl. Za temu ovog magistarskog rada iz Porodičnog zakona FBiH najvažniji je član 150, koji nalaže:

1. „Organ starateljstva dužan je po službenoj dužnosti poduzimati potrebne mjere radi zaštite prava i najboljeg interesa djeteta, a na osnovu neposrednog saznanja ili obavještenja.
2. Obavještenje o povredi djetetovih prava, a naročito o nasilju, zlostavljanju, spolnim zloupotrebama i zanemarivanju djeteta, dužni su, bez odlaganja, dostaviti organu starateljstva svi organi, organizacije i fizička lica.
3. Sud pred kojim je pokrenut prekršajni ili krivični postupak u vezi sa povredom prava djeteta, dužan je o tome obavijestiti organ starateljstva i sud nadležan za izricanje mjera za zaštitu prava i interesa djeteta, kao i dostaviti im pravomoćnu odluku donesenu u tom postupku.
4. Pomoć organu starateljstva u poduzimanju mjera iz stava 1. ovog člana po službenoj dužnosti pružaju organi mjesno nadležnih policijskih uprava.
5. Prije poduzimanja mjera iz stava 1. ovog člana organ starateljstva će o okolnostima važnim za odlučivanje saslušati maloljetno dijete ako je ono u stanju shvatiti o čemu se

radi. Mišljenje maloljetnog djeteta posebno će se uvažavati i cijeniti u slučaju poduzimanja mjera kojim se dijete odvaja od roditelja.“ (Službene novine FBiH, br. 35/05).

Iz dva prikazana zakona možemo vidjeti da je dobrobit djeteta uvijek na prvom mjestu, stoga je potrebno da se u slučaju nasilja majka i dijete sklone od zlostavljača.

## **2.1. Oblici nasilja**

Mnoge žene su žrtve nasilja od strane bliskih partnera, milijuni djece svjedoče takvim postupcima, a mnogi od tih mališana doživljavaju fizičko zlostavljanje. Djeca koja su izložena nasilju često pokazuju razne teškoće, uključujući nasilno ponašanje kada odrastu (Murrell, Christoff, Henning, 2007).

Prema Krstinić i Vasiljković (2019) nasilje se dijeli na: psihičko, fizičko, ekonomsko i seksualno nasilje. Ovo su vrste nasilja koje se najčešće pojavljuju u našem kontekstu i vrlo je važno da im se posveti pažnja. Isti autori ističu da se vrlo rijetko jedan oblik nasilja pojavljuje sam, većinom se kombinira dva ili više oblika nasilja. Ono što je vrlo važno za napomenuti, kako tvrde Krstinić i Vasiljković (2019), je da postoji i oblik nasilja koji se naziva pasivno nasilje koje je vrlo teško prepoznati, jer onaj koji zlostavlja na ovaj način to radi vrlo suptilno, da žrtva ne bi prepoznala znakove na vrijeme. Ova vrsta nasilja uključuje verbalno i intelektualno zlostavljanje te zapostavljanje i viktimizaciju.

U svrhu ovog rada, bit će opisana dva oblika nasilja koja se najčešće dešavaju u porodicama a to su: fizičko i psihičko zlostavljanje.

### *2.1.1. Fizičko nasilje*

Slabbert i Green (2013) navode da fizičko nasilje može da bude kontrolirano i impulzivno, ali ono što je zajedničko i jednom i drugom jeste da se sastoje od fizičkih napada. Fizičko nasilje može i da se opiše kao svaka želja da povrijedimo drugu osobu, tj. svaki namjerni dodir ili napad

koji može osobu dovesti u stanje opasnosti, nelagode, povrede ili dovesti do smrtnog ishoda (Zloković, 2009).

Ozljede do kojih fizičko zlostavljanje može dovesti su brojne, modrice, opekotine, slomljene kosti i sl. Ove ozljede mogu da variraju od blažih do težih, u zavisnosti da li su nasilnici kontrolirani ili impulzivni. Nekada povrede glave mogu dovesti do ozbiljnih posljedica jer žrtve na njih ne obraćaju pažnju i ne liječe ih na vrijeme (Slabbert i Green, 2013).

Nadalje Zloković (2009) navodi i da se u fizičko nasilje podrazumijeva i uništavanje imovine svog partnera kao i uskraćivanje osnovnih ljudskih potreba. Slabbert i Green (2013) napominju da postoje dvije vrste fizičkog zlostavljanja: vidljivo i nevidljivo. Često je to razlog zašto ne vidimo na svakoj žrtvi fizičkog nasilja modrice i prelome. Nekada zlostavljači ne ostavljaju fizičke dokaze, jer muče žrtvu na druge načine kao npr. guranje glave u wc šolju, tjeranje žrtve da legne u kadu koja je napunjena hladnom vodom ili joj oduzmu sve i zaključaju je u neku sobu da nema dodira sa drugim ljudima.

Istraživanje koje je rađeno na Institutu za sudsku medicinu Medicinskog fakulteta u Nišu u vremenskom periodu od 1996. do 2005. godine je obuhvatalo 300 slučajeva porodičnog nasilja. Rezultati ovog istraživanja su pokazali da je da je 97.7% žrtava pored psihičkog nasilja preživljavalo i fizičko nasilje (Kocijan-Hercigonja i Hercigonja-Novković, 2009).

U Pakistanu je sprovedeno istraživanje na temu strategija suočavanja žena koje su izložene fizičkom nasilju (Rabbani, Qureshi, i Rizvi, 2008). Istraživanje je provedeno tako što su pitali žene koja je njihova strategija suočavanja bila i kako su preživjele godine izloženosti fizičkoim nasilju. Rezultati su pokazali da su žene većinom koristile više od jedne strategije suočavanja. Na početku je većina njih, skoro 90% žena izjavilo da su šutjele i pravile se da je sve uredu, kako su sretne i zadovoljne svojim brakom, ili su koristile taktike za minimiziranje provokacija. 58% žena je izjavilo da se suprotstavilo ili borilo, 56% žena je razgovaralo s nekim dok se 28% žena vratilo roditeljima ili pobjeglo od supruga na određeni period dok se on ne bi smirio. 26% žena je odlučilo da pokrene brakorazvону parnicu, dok je 17% žena samo pobjeglo da se sklone iz situacije u kojoj se nalaze (Rabbani i sar. 2008).

Iz ovog istraživanja možemo vidjeti da se žene bore ili traže načine kako da riješe situaciju, ali postoje brojni faktori zbog kojih je teško napustiti supružnika. Rezultate ovog istraživanja

možemo povezati i sa stanjem u našoj regiji. Većina žena koje se jave u Sigurnu kuću se i nakon rada sa psihologom odluče vratiti nasilnom partneru jer smatraju da će se promijeniti i da će im biti bolje.

Kada vidimo koliko strategija suočavanja koriste žene koje su žrtve nasilja, postavlja se pitanje kako prepoznati fizičko nasilje kod djece. Za razliku od žena, djeca moraju ići u školu gdje su svakodnevno sa profesorima i drugim profesionalcima. Kada osoba koja je profesionalac vidi modrice i povrede kod djeteta, mora da odgovori na razna pitanja da bi bio siguran da se radi o zlostavljanom djetetu a ne djetetu koje se povrijedi tokom igre. Profesionalac mora da potvrdi da li se povrede razlikuju od povreda koje djeca dobijaju svakodnevno i na koji način. Nakon toga treba da popriča sa djetetom i kada čuje objašnjenje treba da promisli da li je to objašnjenje prihvatljivo i da li je sukladno sa razvojnom fazom djeteta.

Nadalje, profesionalca treba zanimati da li postoji psihosocijalni faktor koji upućuje na nasilje, kako roditelj objašnjava povredu i šta on kao profesionalac može dalje poduzeti (Buljan-Flander, i Kocijan-Hercigonja, 2003).

Većinom znake fizičkog zlostavljanja je moguće vidjeti na koži. Iako ljudi mogu imati dobro objašnjenje za nastanak modrica, moguće je procijeniti razlike između povreda koje su bile slučajne i onih koje su namjerno izazvane i to na osnovu: položaja ozljede, prisutnosti više ozljeda različite starosti, boje i oblika (Buljan-Flander i Kocijan-Hercigonja, 2003).

Prema Mujezinović i saradnicima (2020) iz iskustva tvrde da su posljedice izloženosti nasilju brojne, kako za osobu koja doživljava nasilje, tako i za osobu ili dijete koje sve to gleda. Posljedice nasilja mogu se ispoljiti nakon nekog vremena, uključujući povećanu pojavu fizičkih bolesti, ali i psihičkih izazova. Naime, nasilje unutar obitelji nosi značajan rizik od razvoja mentalnih poremećaja, a ovaj rizik je veći kod žena koje su bile izložene različitim oblicima nasilja (Mujezinović i saradnici, 2020).

### 2.1.2. Psihičko nasilje

Psihičko nasilje, također poznato kao emocionalno ili psihološko zlostavljanje, obuhvata različite oblike namjernog ponašanja usmjerenog prema nekoj osobi s ciljem nanošenja emocionalne štete ili kontrolisanja (Krstinić i Vasiljković, 2019).

Emocionalno zlostavljanje se može manifestirati verbalnim i neverbalnim oblicima ponašanja, pokazujući upornost i destruktivnost koja dovodi do narušavanja subjektivnog osjećaja vlastite vrijednosti i samopouzdanja. Ovaj oblik zlostavljanja često obuhvata elemente ismijavanja, uvreda, optužbi, nevjerovanja i ignoriranja partnerske osobe, čime se uzrokuje postupno urušavanje njezinog samopouzdanja i osjećaja osobne vrijednosti. Dodatno, emocionalno zlostavljanje može se manifestirati kroz postavljanje žrtve u poziciju u kojoj mora pridobiti naklonost zlostavljača putem komplijantnog ponašanja, analogno dinamici u kojoj se dijete koje je prekršilo pravila pokušava pomiriti s autoritetom (Slabbert i Green, 2013).

Mujezinović i saradnici (2020) tvrde da većinom osoba na početku nije svjesna da je u vezi sa osobom koja je psihički zlostavlja, jer je na početku to zlostavljanje suptilno te polako odvlači partnera od svih ljudi koje voli i želi da je ima samo za sebe. Na početku se to može činiti i kao znak ljubavi, ali žrtva bude svjesna da je nasilje tek kada nasilnik pojača intenzitet zlostavljanja.

Rezultati istraživanja koje su proveli Slabbert i Green (2013) na 20 ispitanika koji su doživjeli i psihičko i fizičko zlostavljanje pokazuju, da je svaki od 20 sudionika istovremeno doživio psihičko zlostavljanje zajedno s fizičkim zlostavljanjem. Emocionalno zlostavljanje je variralo od uvreda, vikanja, ponižavanja do omalovažavanja, posebice pred djecom ili drugim. Iz izjave jednog sudionika ("ali najgore je verbalno zlostavljanje...") proizlazi da se emocionalno zlostavljanje često doživljava kao ozbiljnije od fizičkog zlostavljanja. Većina sudionika istaknula je da su emocionalne rane dublje i bolnije od fizičkih.

Buljan-Flander i Kocijan-Hercigonja (2003), ukazuju na važnost emocionalnog razvoja kod djeteta. Dijete treba naučiti da doživi i ispolji emocije na socijalno prihvatljiv način. Međutim, ako je dijete emocionalno zlostavljano, ono nema priliku da nauči kako da ispolji emocije i kako da reaguje na emocije drugih ljudi. Zbog toga dijete može da ima problema, ne smije pokazati emocije jer ne zna kako, ima problema u komunikaciji i odnosu prema sebi, te je njegov razvoj

ugrožen. Nadalje, ovi autori tvrde da se tokom odrastanje, a naročito u djetinjstvu definira djetetova budućnost jer u tom razdoblju formiramo emocionalnu privrženost sa roditeljima i bliskim ljudima, i tip prvrženosti koji se razvije u djetinjstvu će biti prisutan cijeli život.

Jako je teško dokazati postojanje psihičkog zlostavljanja kod djece, jer efekti zlostavljanja se mogu primijetiti tek nakon duže izloženosti emocionalnom nasilju (Krstinić i Vasiljković, 2019).

Buljan-Flander i Kocijan-Hercigonja (2003), su opisali najčešće oblike emocionalnog zlostavljanja kod djece:

1. sprječavanje djeteta da razvije autonomiju, vrijeđanje djece i nazivanje lošim imenima tj. odbacivanje djetetovih osnovnih potreba;
2. klima straha, nesigurnosti i napetosti kod djece jer im se konstantno prijeti, naglašava se djetetova krivnja i ismijava se njihov strah;
3. hladan stav prema djetetu i igorisanje djeteta što dovodi do izostanka pozitivne stimulacije i degradiranja;
4. korištenje djeteta tako da bi roditelj/ staratelj dobio ono što želi (npr. brakorazvodne parnice);
5. zabrana druženja sa vršnjacima i bliskim ljudima;
6. kritiziranje djece u prisustvu drugih;
7. poticanje ponašanja koje nije adekvatno za dijete i njegov uzrast;
8. visoka očekivanja od djeteta.

Retzinger (1991), koja je radila studiju slučaja na temu strah, ljutnja i konflikt kroz emocionalno nasilje, je došla do zaključka da se na dinamici veze mora konstatno raditi i ona se konstantno razvija bez obzira da li se veza održava, obnavlja ili kvari na taj način. U slučaju ozbiljnog narušavanja kvalitete važnih veza, javlja se sram, međutim kada osoba odbija da prihvati sram, drugi ljudi je često percipiraju kao bijesnu jer na taj način iskazuje svoju bol. Prema Bowlbyjevoj teoriji, bijes može imati funkcionalnu ulogu u obnavljanju veze, ali postaje disfunkcionalan kada izaziva daljnje otuđenje, sram i bijes.

### **3. FAKTORI KOJI DOPRINOSE NASILJU U PORODICI**

Postavlja se pitanje zašto dolazi do nasilja u porodici. Nerijetko možemo čuti komentare kao „tako su lijep par“, „imaju dovoljno novca“ i sl., pa se pitamo, koji to faktori utiču na pojavu nasilja u porodici?

Cabannova (2006; Tittlova i Papáček, 2018) navodi da na pojavu nasilja u porodici mogu uticati unutrašnji i vanjski faktori. Ono što je specifično za ovu tematiku, jeste da je jako teško precizno opisati razvoj i tok nastanka ovih faktora. Autori navode da se ovi faktori najčešće istražuju sa aspekta zlostavljača. S druge strane, Riggs, Caulfield i Street (2000) tvrde da je jedan od najvažnijih i osnovnih fizičkih faktora za izvršenje nasilja u porodici činjenica, da se nasilje desilo ranije. Nije važno da li je zlostavljač bio pijan, da li je to bio „samo“ jedan udarac ili vrijeđanje, nasilje je nasilje. Rijetko je nasilje izoliran slučaj i dešava se tokom cijelog odnosa.

Tittlova, Papáček (2018) su, pregledavajući kriterije za klasifikaciju nasilja u porodici napravili podjelu na sljedeće faktore:

1. individualni faktori (oni koji su povezani sa pojedincem);
2. socijalni faktori (temelje se na društvenim normama);
3. faktori odnosa (ovise o prirodi i povezanosti koja nastaje u odnosu);
4. faktori koji djeluju u okruženju u kojem žive.

Autori napominju da ovi faktori mogu biti različite prirode (ekonomski, materijalni, socijalni i sl.). Socijalni i materijalni faktori se smatraju visoko rizičnim jer mogu stvoriti napetu situaciju koja će eskalirati do nasilja. U nastavku ćemo se detaljnije posvetiti opisivanju svakog od navedenih faktora.

#### **3.1. Lične karakteristike pojedinca**

Mnoga djeca doživljavaju ili su svjedoci nasilja unutar vlastitih domova ili u susjedstvu. Problemi izazvani dječjom izloženošću nasilju ne tiču se samo njihovog fizičkog zdravlja i sigurnosti, već i psihološke prilagodbe, socijalnih odnosa i akademskih postignuća. Posljedice izloženosti nasilju prevazilaze emocionalne i ponašajne poremećaje, dotičući dječije shvatanje



svijeta i sebe, koncepte o smislu i svrsi života, očekivanja za buduću sreću i moralni razvoj. Nadalje, uticaj nasilja seže izvan vremenskog perioda izloženosti i neposrednih posljedica, ponekad se manifestirajući mnogo godina kasnije, utječući na pojedince u odraslom dobu (Margolin i Gordis, 2000). Djeca mogu biti izložena nasilju u porodici iz različitih razloga, jedan od tih su individualne karakteristike zlostavljača.

Riggs, Caulfield i Street (2000) navode da muškarci koji su nasilni prema svojim suprugama i djeci često pokazuju različite psihološke osobine u poređenju s onima koji to nisu učinili.

Način razmišljanja nasilnih pojedinaca o nasilju u partnerskim odnosima smatra se povezanim s pojavom bračnog nasilja. Istraživanja sugerišu da pozitivni stavovi prema nasilju, ili atribucije koje umanjuju odgovornost, povećavaju rizik od bračnog nasilja. Premda je smjer uzročnosti nejasan, dosadašnja istraživanja pokazuju vezu između takvih razmišljanja i nasilnog ponašanja. Istraživanja u ovom polju su otkrila snažnu povezanost između pozitivnih stavova o nasilju i stopa bračnog nasilja. Među onima koji su bili nasilni prema svojim partnerima, 33% je izjavilo da smatraju nasilje "nužnim, normalnim i dobrim", u usporedbi s 8% onih, koji su imali negativan stav o nasilju.

Opisi zlostavljača u braku su tradicionalno zasnovani na pretpostavci da su ti nasilnici uglavnom "previše prilagođeni muškarcima", koji čvrsto podržavaju seksističke i patrijarhalne vrijednosti. Također, nasilnici su opisani na različite načine, uključujući nizak stupanj samopouzdanja, prekomjerne potrebe za ovisnošću, te visoke razine nesigurnosti, pasivnosti i ljubomore (Hamberger i Hastings, 1988).

Margolin i Gordis (2000) tvrde da teorija socijalnog učenja nudi logičnu teorijsku poveznicu između ranog iskustva fizičkog zlostavljanja i kasnijeg razvoja agresivnog ponašanja. Drugim riječima, iskustvo fizičkog zlostavljanja oblikuje agresivno ponašanje i normalizira agresiju u bliskim odnosima. Nadalje, nasilni supruzi često su općenito puni bijesa i neprijateljstva u većoj mjeri nego nenasilni muškarci. Također, kada se suoče s konfliktnim situacijama u braku, nasilni muškarci često pokazuju manje odlučnosti i reagiraju s većom količinom ljutnje i neprijateljstva, nego neagresivni muškarci. Određene teme sukoba, poput ljubomore i prijetnji napuštanjem, mogu dodatno pogoršati ovaj obrazac ponašanja. Ovaj posljednji nalaz podudara se s drugim istraživanjima koja identificiraju strah od napuštanja, kao važan element u ponašanju zlostavljača

i može također pomoći u identifikaciji specifičnih trenutaka kada je rizik od zlostavljanja supruge posebno visok. Muškarci skloni nasilju unutar domaćinstva često su više skloni prihvaćanju nasilja u partnerskim odnosima, nego muškarci koji to nisu. Drugim riječima, nasilni muškarci češće od neagresivnih muškaraca mogu prepoznati situacije u kojima je nasilje prema partneru opravdano ili prihvatljivo (Riggs, Caulfield i Street, 2000) .

Gortner i saradnici (1997) navode istraživanje koje se bavilo pitanjem kako nasilni i nenasilni muškarci reaguju na videozapise bračnih situacija. Istraživanje je otkrilo da su nasilni muškarci češće izvještavali o ljutitim reakcijama, posebno kada su u pitanju situacije koje uključuju napuštanje supružnika. Razna istraživanja su promatrala interakcije nasilnih i nenasilnih parova, kako u laboratorijskim uvjetima tako i kod kuće. Rezultati uglavnom podupiru ono što bismo mogli očekivati iz samoprocjena: nasilni muškarci često izražavaju veći stupanj neprijateljstva, ljutnje i prezira prema svojim partnerima u usporedbi s njihovim nenasilnim kolegama, čak i kada se uzmu u obzir razlike u bračnom nezadovoljstvu.

Beasley i Stoltenberg (1992) izvještavaju da, kada se porede veze nasilnih muškaraca u odnosu na veze nenasilnih muškaraca, pokazano je da nasilni muškarci demonstriraju više karakteristika koje se povezuju s narcisoidnošću - ta tendencija da precijene svoju vrijednost. Nadalje, zbog inherentnih aspekata narcisoidnosti, koji uključuju visoko vrednovanje vlastitog dostojanstva, pretpostavlja se da će osobe s ovim karakteristikama, bez obzira na to da li su nasilnici ili ne, negativnije percipirati svoje roditelje. To implicira, da su možda imali nepovoljnu psihosocijalnu historiju, koja uključuje percepciju nedostatka podrške i brige od strane roditelja. Muškarci koji su identifikovani kao nasilnici pokazuju više izraza stanja i osobina ljutnje u poređenju s onima koji nisu nasilni. Ovaj aspekt je često zanemaren u istraživanjima koja se bave nasiljem nad suprugama. Naposljetku, analize su sugerisale da postoji nepravedno velik broj muškaraca koji ispoljavaju fizičku agresiju prema svojim partnerima, a koji su naučili to ponašanje upravo iz svog porodičnog okruženja, gdje su bili svjedoci nasilja među svojim roditeljima. Ta opažanja pokazuju da je svjedočenje roditeljskom nasilju čvrsto povezano s vlastitom sklonošću ka fizičkom nasilju u partnerskim odnosima.

### 3.2. Psihičke poteškoće i ovisnosti

Prema Begovac (2021) psihički poremećaji i bolesti predstavljaju odstupanja od uobičajenog stanja ili normalnog razvoja osobe, što uzrokuje narušene funkcije u svakodnevnom životu. Psihičke poremećaje karakterizira jasno definiran početak, trajanje tokom određenog vremenskog perioda, te moguće završavanje u određenom trenutku.

Ovisnost kao psihički poremećaj je stanje mozga koje se javlja postupno i koje je karakterizirano kroničnim i ponavljajućim uzimanjem različitih supstanci ( Slijepčević, Puharić i Salaj, 2018).

Iz navedenih definicija možemo vidjeti da one u velikoj mjeri mogu uticati na ponašanje osobe, te se može činiti da osoba nije kao nekada.

Hamberger i Hastings (1988), navode da su faktori kao depresija, paranoja i problemi sa prekomjerenim korištenjem alkohola klinički značajni za nastanak nasilja u porodici. Nadalje, isti autori navode da nasilnici, uobičajeno, ne manifestiraju nasilje ili prijetnje u novim ili kratkoročnim odnosima koji su površni i ne nameću zahtjeve ili izazove prema njihovoj čvrstoj, ali nesigurnoj prilagodbi. Situacije koje potiču njihovu reakciju mogu biti stvarne ili proizvod njihovih nesklonih perceptivnih procesa.

U literaturi se često ističe prisutnost depresivnih simptoma kod nasilnih muškaraca. Jedno istraživanje je pokazalo da se s povećanjem depresivnih simptoma za 20%, vjerovatnoća za izražavanje blage agresivnosti povećava za 30%, dok se za tešku agresivnost povećava za 74%. Istraživanja su pokazala da su nasilni muževi i njihovi partneri skloniji depresiji u poređenju s kontrolnom grupom koja nije nasilna, ali je u stresu (Gortner i sar., 1997)

Uz to, unutar nasilnog uzorka, više muškaraca je prijavilo distimiju nego njihove supruge, dok su više supružnica prijavile kliničku depresiju u poređenju s muževima. Depresija je proučavana iz različitih perspektiva, uključujući DSM, Beckov inventar depresije (BDI), Millonov klinički multiaksijalni inventar (MCMI-II) i Kalifornijski inventar ličnosti (CPI) (Gortner i saradnici, 1997). Bitno je napomenuti da većina nasilnih muškaraca u ovim studijama ne ispunjava dovoljno kriterija za dijagnozu depresije. Stoga, ono što se u nekim studijama naziva depresijom možda zapravo odražava nisko samopoštovanje ili blage simptome depresije povezane sa stresom (Gortner i saradnici 1997).

Elklit, Murphy, Jacobsen i Jensen (2017) su se bavili razlikama kod muških i ženskih zlostavljača u porodici. Rezultati istraživanja idu u prilog gore navedenim rezultatima. Pokazano je da su muškarci češće pokazivali naznake šizoidnog, izbjegavajućeg i ASPD poremećaja ličnosti, dok su žene sklonije manifestiranju opsesivno-kompulzivnih i histrionskih osobina ličnosti. Što se tiče psihijatrijskih poremećaja, muškarci su češće izvještavali o distimiji i ovisnosti o alkoholu, dok su žene češće prijavljivale teže oblike depresivnih poremećaja (MDD) i poremećaje s paranoidnim deluzijama. Nadalje, muški spol ostao je važan pokazatelj ASPD-a, distimije i ovisnosti o alkoholu u usporedbi s onima bez takvih poremećaja ličnosti. Ovi nalazi podudaraju se s istraživanjima koja ukazuju na znatno veće stope depresije, ASPD-a i zloupotrebe alkohola kod muških počinitelja.

Gortner i saradnici (2017) navode istraživanje u kojem su istraživači analizirali da li postoji razlika između zlostavljača i muškaraca koji nisu nasilni kada je riječ o općim poremećajima ličnosti, kao što su antisocijalni i agresivno-sadistički poremećaji ličnosti. Ova istraživanja su obično koristila testove osobnosti na papiru i olovci, poput MCMI-a. Općenito, rezultati sugeriraju da zlostavljači pokazuju veći stupanj disfunkcije osobnosti u usporedbi s muškarcima koji nisu nasilni. Čini se da nasilni muškarci obično pokazuju visoke razine na različitim skalama poremećaja ličnosti, iako se antisocijalne skale poremećaja ličnosti često ističu kod zlostavljača. U navedenom istraživanju je primijećeno da su muškarci koji su nasilni u obitelji češće pokazivali klinički značajne rezultate na ukupno sedam skala osobnosti MCMI-II, uključujući antisocijalne i agresivno-sadističke osobine. Jedan mogući razlog za višestruke rezultate na različitim skalama osobnosti, umjesto jasnih i pojedinačnih razlika, je što su mnoge podskale osobnosti na testovima poput MCMI-a povezane, tako da rezultat na jednoj skali često ide ruku pod ruku s rezultatom na drugim skalama. Drugi mogući razlog za široku patologiju koju pokazuju zlostavljači može se povezati s izborom uzorka i raznolikošću zlostavljača. U istraživanju je zapaženo, da su rezultati MCMI-a kod zlostavljača obično grupirani u dva glavna skupa, jedan koji odražava antisocijalne i narcisoidne tendencije, dok drugi odražava više granice i izbjegavajuće tendencije.

Pored psihičkih bolesti, istraživanje sprovedeno u Sjedinjenim Državama, koristeći podatke od 34,000 ispitanika, pokazuje da je partnersko nasilje često povezano s fizičkim oboljenjima kao

što su hronični bol, astma, seksualno prenosive infekcije, povrede i drugi zdravstveni problemi (Ince-Yenilmez, 2020)

Nadalje, kada su ovisnosti u pitanju, Jewkes (2002) navodi da je konzumacija alkohola povezana s povećanim rizikom od različitih oblika međuljudskog nasilja. Visoka konzumacija alkohola kod muškaraca (a često i kod žena) dovodi do nasilja u partnerskim odnosima, iako ova veza nije uvijek dosljedna. Smatra se da alkohol umanjuje inhibicije, otežava prosudbu i narušava sposobnost tumačenja društvenih signala. Ipak, biološke poveznice između alkohola i nasilja su složene. Istraživanja o socijalnoj antropologiji konzumiranja alkohola ukazuju na to da su veze između nasilja i pijenja alkohola društveno naučene i nisu univerzalne. Neki istraživači su primijetili da alkohol može služiti kao "kulturalna pauza" za neprihvatljivo ponašanje. Tako, muškarci su skloniji nasilju kada su pijani jer ne osjećaju da će snositi posljedice za svoje postupke. U određenim situacijama, muškarci su opisali da koriste alkohol kako bi ih osnažio da fizički napadnu svog partnera jer osjećaju da ih društvo podržava u tome. Iako je vjerovatno da će lijekovi koji umanjuju inhibicije, poput kokaina, imati sličan uticaj na intimno partnersko nasilje kao alkohol, malo je istraživanja na ovu temu na nivou populacije. Tittlova i Papáček (2018) pregledom raznih istraživanja navode da je do 70% osoba koje su izvršile napade bilo pod utjecajem alkohola ili drugih opojnih sredstava.

Coomber i saradnici (2019) tvrde da korištenje droga ima složene efekte na pojavu i širenje porodičnog i partnerskog nasilja (PPN), gdje se ilegalna konzumacija droga povezuje s većim rizikom za pojavu porodičnog i partnerskog nasilja. Isti autori dalje navode da i legalna i nelegalna upotreba droga pokazuje složenu interakciju s pojavom partnerskog i porodičnog nasilja možda djelujući kao rizični faktor, strategija suočavanja ili kao posljedica drugih faktora koji također doprinose pojavljivanju partnerskog i porodičnog nasilja. Rezultati istraživanja su pokazali da ilegalna upotreba droga ima veću prediktivnu moć za pojavu partnerskog nasilja u odnosu na konzumiranje alkohola. Istraživanje koje su proveli Coomber i saradnici (2019) je istražilo da li demografski faktori imaju veze s korištenjem droge u slučajevima partnerskog nasilja u porodici, te da li korištenje droge predviđa stope nasilja, različite vrste nasilja i razlike u ozbiljnosti nasilja. Rezultati su pokazali da je korištenje nelegalnih droga u proteklih 12 mjeseci, bez obzira na vrstu droge (stimulansi ili depresanti), povezano s trostrukim povećanjem vjerovatnoće prijavljivanja nasilja u istom periodu i sa šest puta većom učestalošću nasilnih

incidenata. Nedostatak razlike u utjecaju po vrsti droge upućuje na to da je samo korištenje droge, a ne specificiranje vrste droge kao stimulansa ili depresanta, ključni faktor u povećanju rizika od partnerskog nasilja u porodici.

### **3.3. Socio-ekonomski status**

Socio-ekonomski status (SES) često se procjenjuje kao kombinacija obrazovnih postignuća, prihoda i zaposlenja. Uobičajeno se opisuje kao društveni položaj ili klasa koji su priznati u društvenim normama i zakonu na svim razinama, bilo pojedinačno ili u kontekstu partnerstva. SES ima važnost u svim područjima ponašanja, kao i u obiteljskim, domaćim, zajedničkim i državnim okruženjima (Bhattacharjee i Banda, 2016).

Iako većina zdravstvenih problema nije usko vezana za određene društvene ili demografske osobine, nasilje u intimnim partnerskim odnosima odstupa od ovog pravila. Jedino se siromaštvo izdvaja kao značajan faktor rizika, jer utječe na različite aspekte kao što su rješavanje sukoba, emancipacija žena i muška identifikacija. Nasilje se često koristi kao strategija unutar sukoba, koja je isprepletana s ovim dinamikama (Jewkes, 2002).

Slabbert (2016) navodi da socijalnim radnicima predstavlja značajan izazov suočavanje s problemom nasilja u domaćinstvu. Porodice s ograničenim financijskim sredstvima često se susreću sa nasiljem u porodici, budući da siromaštvo može dodatno potaknuti takve konflikte. Iako nasilje ima prisustvo u svim društveno-ekonomskim grupama, češće se javlja i ima ozbiljnije posljedice u nižim grupama, što se može vidjeti u različitim kontekstima kao što su Sjedinjene Američke Države, Nikaragva i Indija. Veza između siromaštva i nasilja među partnerima se može objasniti posredstvom stresa. S obzirom na to, da siromaštvo inherentno donosi stres, tvrdi se da nasilje među partnerima može biti rezultat stresa, pri čemu siromašni muškarci imaju manje resursa za suočavanje sa stresom (Jewkes, 2002). Nadalje, autor navodi da finansijska neovisnost žena može pružiti zaštitu u određenim situacijama, ali ne u svim. Kada žena radi, a njen partner ne, to može donijeti dodatni rizik. Ovi nalazi sugeriraju da je ekonomska nejednakost unutar okvira siromaštva važnija od apsolutnog nivoa prihoda ili moći muškarca ili žene u vezi. Nasilje je povezano s produktom nejednakosti, bilo u korist jedne od strana. Budući da se sve više istražuje da socijalna nepravda na nivou zajednice ili društva igra važnu ulogu u

drugim oblicima nasilja, postoji mogućnost da ima značajnu ulogu i u objašnjavanju razlika u učestalosti nasilja među intimnim partnerima, iako trenutno nema dostupnih podataka koji to potvrđuju.

Lubker (2004) je radio istraživanja o nasilju u porodici i faktorima koji doprinose nasilju. Rezultati istraživanja ukazuju da su partneri namjerno povrijeđenih žena pokazivali pozitivnu povezanost sa nasiljem u porodici kada su bili izloženi zloupotrebi alkohola, upotrebi droga, imali povremene zaposlenja, nedavno bili nezaposleni i imali manje od srednje školskog obrazovanja.

Kada je u pitanju veza između socijalnih normi koje postoje u društvu i nasilja u porodici, Jewkes (2002) navodi da su mnogi istraživači istraživali intimno partnersko nasilje kao oblik društvenog ponašanja koje se prenosi s generacije na generaciju i koje se uči od strane muškaraca i žena. Dokazi su pokazali da su sinovi žena koje su žrtve nasilja skloniji da budu nasilni prema svojim intimnim partnerkama, dok su neki od njih, takođe, bili žrtve nasilja u detinjstvu. Kćerke žena koje su pretrpele nasilje su više izložene nasilju kao odrasle osobe. Žene koje su bile žrtve nasilja u detinjstvu, takođe su sklonije zlostavljanju od strane intimnih partnera u odraslom dobu. Iskustva nasilja u kući u detinjstvu oblikuju percepciju dece da je nasilje normalno u određenim situacijama. Na ovaj način, muškarci uče da koriste nasilje, a žene uče da ga tolerišu ili tolerišu agresivno ponašanje. Prema međukulturnim studijama, intimno partnersko nasilje je češće prisutno u društvima gdje je nasilje uobičajeno u konfliktnim situacijama i političkim borbama (Jewkes, 2002).

Ince-Yenilmez (2020) je istraživala vezu između socio-ekonomskog statusa i nasilja u porodici u islamskim zemljama. Rezultati su pokazali da se nasilje češće dešava u porodicama slabijeg ekonomskog statusa. Ovo istraživanje se poklapa sa rezultatima drugih istraživanja, kao što je Iranska studija provedena 2018. god (Vameghi i saradnici, 2018).

### **3.4. Kulturološki faktori**

Malik i Lindahl (1998) navode da su različite kulture su živi, dinamični sustavi, slično kao i bilo koji drugi sustav, bilo da se radi o razvoju djeteta, odnosu između partnera kroz vrijeme, ili funkcioniranju demokracije. U sistemima kao takvim, kulture se neprestano mijenjaju i kreću.

Ponekad su te promjene i rast brzi, kao i reakcija na krize poput ratova ili gladi, dok su u drugim situacijama promjene sporije i postepenije.

Faktori koji mogu poticati pojavu nasilja nad ženama u obitelji mogu biti i tradicionalni pogledi na muški spol sam po sebi. Pored fizičke dominacije, muškarac je opisan kao zaštitnik, osoba koja donosi hljeb na stol i dominantna figura. U tradicionalnoj ulozi muškarca, osobna neuspjeha ili izražavanje osobne slabosti nije dopušteno. Dječaci se često uče tim stavovima od ranog djetinjstva, pa nerijetko možemo čuti da muškarci ne plaču, moraju biti jaki i sl. Muškarci također doživljavaju emocije, iako ih ne pokazuju, jer to nije njihova biološka srž. Emocije, pobjede, gubitke i razočaranja, proživljavaju na isti način kao i žene. Vjerovanje da muškarac mora biti snažan, stabilan u odlukama i uspješan u svakom slučaju često dovodi do pojave faktora rizika od obiteljskog nasilja. Manifestacija različitih oblika obiteljskog nasilja trebala bi vanjski pokazati što se očekuje od muškarca i što mu nedostaje u određenim situacijama (Tittlova i Papáček, 2018)

Nadalje, isti autori navode podatak da su različite studije pokazale da pojedinci koji koriste nasilne obrasce ponašanja dolaze iz obitelji i okruženja gdje je bila prisutna uobičajena podjela uloga, zadataka ili položaja, što znači da tradicionalni koncept muškarca i žene nije bio osporavan. Muškarcima je teško prihvatiti promjenu svoje dominantne pozicije u kojoj su odrasli i gdje su proveli cijeli život, pa automatski žele povratiti tu poziciju. Teže postići uspjeh (dobiti poziciju moći) u novom okruženju te stoga koriste nasilne oblike ponašanja u obitelji u tu svrhu.

U nekim kulturama još uvijek vlada patrijahat. Wallach, Weingram i Avitan (2009) tvrde da se patrijarhalnim društvima, vjeruje u dominaciju muškaraca. U takvim društvima, muškarci smatraju legitimnim korištenje sile kako bi kontrolisali svoje supruge. Istraživanja su pokazala da su muškarci u patrijarhalnim društvima skloniji nasilju prema svojim suprugama i djeci u poređenju s muškarcima u egalitarnim društvima. Također, imaju blaže stavove o porodičnom nasilju. Ove razlike ostaju čak i kada muškarac pređe iz patrijarhalnog društva u društvo koje je više egalitarno. To može objasniti zašto se kod imigrantskih populacija čini da je porodično nasilje veći problem s ozbiljnijim posljedicama.

Ističe se da se nasilno ponašanje tumači na različite načine u različitim kulturama te da je u određenim društvima i situacijama nasilje prihvatljivo. Kao takvo, očekuje se da će nasilje biti



češće prisutno u kulturama gdje se fizička agresija smatra primjerenim ponašanjem u određenim okolnostima, dok će biti manje zastupljeno u društvima koja osuđuju agresivnost (Malik i Lindahl, 1998).

De Silva, Dharmasiri, i Dissanayake (2023) navode da su kulturološki faktori prepoznati kao glavni čimbenici koji doprinose problemu porodičnog nasilja u azijskim društvima, što je raširena pojava u tim zajednicama. Različiti elementi kulture, poput patrijarhata, hijerarhije, kolektivizma i tradicionalnih običaja, identificirani su kao potencijalni uzroci porodičnog nasilja. Isti autori navode da je društveni stid povezan s razvodom i pritisak na žene da ostanu u nasilnim vezama koji doprinose problemu porodičnog nasilja. U mnogim azijskim društvima (kao primjerima patrijarhalnih sistema), razvod se gleda s neodobravanjem i može donijeti sramotu kako ženi koja se razvodi, tako i njenom porodici. Važno je napomenuti da se ovo ne dešava samo u Aziji, već u svim zemljama u kojima vlada patrijarhat i koje imaju slučajno društveno uređenje.

### **3.5. Trauma**

Goldberg i Freyd (2006) navode da se traume razlikuju po stepenu društvene izdaje uključenog, od situacija bez izdaje (npr. prirodne katastrofe koje nisu interpersonalne) do onih s niskom izdajom (napad od stranca) ili visokom izdajom (zlostavljanje od skrbnika). Traume visoke izdaje karakteriše kršenje društvenog ugovora u kojem osoba ili institucija od koje žrtva zavisi izvršava zlostavljanje. Isti autori navode da osobe koje su žrtve visoke izdaje, mogu biti žrtve nasilja i u odrasloj dobi. Rezultati istraživanja koje su proveli Babcock i DePrince (2012) su pokazali da su žene koje su kao djeca doživjele veći stepen izdaje bile značajno sklonije od ostalih žena u uzorku da izvijeste o teškim oblicima porodičnog nasilja, kao što su fizička agresija, seksualno prisiljavanje ili događaji koji su rezultirali ozbiljnim tjelesnim povredama.

Bevan i Higgins (2002) tvrde da je posmatranje svih oblika nasilja u djetinjstvu, osim fizičkog, pokazalo veliku povezanost sa kasnijim zlostavljanjem partnera i pokazivanjem simptoma traume.

Higgins i McCabe (2000b) su otkrili da, čak i nakon što su uzeli u obzir faktore o porodičnom okruženju iz djetinjstva, pet različitih oblika zlostavljanja djece značajno su doprinijeli predviđanju simptoma traume u odrasloj dobi i osjećaja manje vrijednosti. Dakle, kombinacija

negativnog porodičnog okruženja i zlostavljanja djece povezana je s većim razinama simptoma traume i osjećaja manje vrijednosti.

Istraživanje koje su proveli Timur, Ergin, Taşpinar, Balkaya i Çubukçu, (2010) je pokazalo da su 30% djece koja su bila zlostavljana u djetinjstvu, pokazivala nasilno ponašanje prema vlastitoj djeci u odrasloj dobi, dok je ova stopa samo 2 do 4% kod odraslih koji nisu imali iskustvo nasilja u djetinjstvu.

### *3.5.1. PTSP*

U vojnim obiteljima je veća stopa nasilja nego u civilnim. Posebni izazovi vojnog života poput čestih premještanja, dugih razdoblja odvajanja od obitelji zbog vojnih rasporeda, financijskih problema, vojne obuke i izloženosti nasilju su faktori koji povećavaju rizik vojnika za nasilno ponašanje u obitelji. Obiteljski život u vojnim obiteljima često se prilagođava potrebama vojske, stavljajući vojne ciljeve iznad obiteljskih problema. Izlaganje borbenim situacijama i razvoj simptoma PTSP-a dodatno povećava rizik vojnih veterana za nasilje u obitelji. Veterani s PTSP-om češće imaju poteškoće u odnosima i pokazuju obrasce nasilja u obitelji u usporedbi s veteranima bez PTSP-a. Borbeni veterani s PTSP-om pokazuju veću sklonost agresiji i nasilju u odnosu na one bez PTSP-a. Analiza podataka iz Nacionalnog istraživanja komorbiditeta pokazuje da je 21% trenutnog zlostavljanja supružnika ili partnera posredno povezano s izlaganjem borbenim situacijama i posredovano razvojem PTSP-a (Gerlock , 2004).

Nadalje, Riggs i sar. (2000) navode da simptomi PTSP-a, kao što su noćne more, izbjegavanje i hiperaruzalnost, predstavljaju kliničke izazove za više od 70% žena. Usporedne studije koje promatraju žrtve i nežrtve pokazuju znatno veće stope PTSP-a u uzorcima obiteljskog nasilja nego u kontrolnim grupama, pri čemu stope PTSP-a u uzorcima žena koje su bile zlostavljane variraju od 40% do 62%.

Studije u ovom području ukazuju na to da su muškarci koji pate od PTSP-a izloženi značajnom riziku da budu nasilni u braku. Na primjer, Jordan i sar. (1992) analizirali su podatke iz Nacionalnog istraživanja prilagodbe vijetnamskih veterana (NVVRS), koje je obuhvatilo nacionalni uzorak veterana iz Vijetnamskog rata, kako bi istražili različite probleme u braku i obitelji. Njihovo istraživanje je pokazalo da su supruge vijetnamskih veterana koji pate od PTSP-

a bile dvostruko više (30%) nego supruge veterana bez PTSP-a (15%) prijavile da su njihovi supruzi bili nasilni u braku. Dva dodatna istraživanja vijetnamskih ratnih veterana otkrila su nešto više stope samoprijavljenog nasilja u braku među veteranima s PTSP-om (50% i 43%), ali su i dalje bili više od dvostruko skloniji od onih bez PTSP-a (17% i 20% respektivno) da budu nasilni prema supruzi ili partneru.

Maguire i sar. (2015) su proveli istraživanje koje je istražilo traumatične događaje koje su doživjeli muškarci (N = 217) kojima je sudski naređeni da sudjeluju u 41-tjednom grupnom programu zbog nasilja prema intimnim partnerima. Ispitivala se i povezanost između tih događaja, simptoma PTSP-a i nasilja prema intimnim partnerima. Rezultati su pokazali da je 94% sudionika izvijestilo o doživljavanju barem jednog traumatičnog događaja u svom životu, a prosječno su doživjeli više od 6 od 14 različitih vrsta tih događaja. Otkrivena je značajna veza između broja doživljenih traumatičnih događaja i učestalosti samoprijavlivanja fizičkog i psihološkog nasilja prema partnerima. Simptomi PTSP-a također su bili povezani s oba oblika nasilja prema partnerima i posredovali su u vezi između doživljavanja traumatičnih događaja i psihološkog nasilja prema partnerima.

#### **4. IZLOŽENOST NASILJU U PORODICI I RAZVOJNI ISHODI KOD DJECE**

Iako su žene te koje su najčešće žrtve nasilja, i direktno su izložene, ne smije se zaboraviti na djecu. Sve više djece živi u nasilim porodicama, i ako nisu direktno zlostavljani oni su ti koji posmatraju nasilje svakodnevno. Poznato je da djeca uče procesom modeliranja i samim tim mogu normalizuju nasilje (Mohr, Noone Lutz, Fantuzzo i Perty (2000)). Ovi autori dalje navode da je jako važna uloga ekološkog faktora koja posreduje sa efekrima nasilja. Gledano kroz ekološki faktor, nasilje koje se dešava djeci obuhvata tri različite razine: zlostavljanje u razvojnom kontekstu, porodično nasilje i nasilje u lokalnoj zajednici.

Herrenkohl, Sousa, Tajima, Herrenkohl i Moylan (2008) navode da je najveći postotak viktimizacije zabilježen kod djece od rođenja do treće godine života, pri čemu je nešto više od

polovine svih žrtava djevojčice. S obzirom da nasilje započinje u ranom dobu, može se pretpostaviti da ima velik uticaj na ponašanje viktimizirane djece u odraslom dobu.

Margolin, Gayla, Gordis i Elana (2004) navode da je bitna stvar širok raspon ozbiljnosti nasilja koje djeca posmatraju ili doživljavaju. Neke oblike teške agresije, kao što su batine ili korištenje oružja, mogu biti traumatizirajuće za žrtvu i svjedoke. Drugi oblici agresije, kao što su guranje ili tjelesno kažnjavanje, smatraju se normalnim od strane većine društva. U uzorcima iz opće populacije, agresivno ponašanje niže ozbiljnosti može biti dovoljno da se definira kao nasilje.

Procjene učestalosti izloženosti djece nasilju variraju zbog različitih definicija i metoda prikupljanja podataka. Prema istraživanju Nacionalnog centra za zlostavljanje i zanemarivanje djece (NCCAN), približno 23 od 1.000 djece doživljava zlostavljanje, uključujući fizičko zlostavljanje, seksualno zlostavljanje i zanemarivanje (Sedlack i Broadhurst, 1996). Još prije 26 godina dosta djece je doživljavalo ili gledalo zlostavljanje u porodici pa samo možemo zamisliti koliko je ovaj broj veći u današnje vrijeme.

Razvojni rizici pokazuju da prisustvo više faktora rizika eksponencijalno povećava rizike za djecu u pogledu prilagodbe, sugerirajući da su djeca koja su izložena i zlostavljanju i drugim oblicima nasilja izložena značajno većim rizicima za razvojnu psihopatologiju (Mohr i sar., 2000).

Margolin i sar. (2004) navode da je važno promisliti o tome kako izloženost nasilju mijenja uobičajeni tok razvoja. Sklonost preuzimanju rizika obično raste u adolescenciji. Moguće je da izloženost nasilju rezultira povećanim, produženim ili ranijim preuzimanjem rizika. Nadalje, istraživači trebaju otkriti razvojne procese koji stoje iza povezanosti izloženosti nasilju i kasnijih razvojnih problema. Ako se kratkoročni efekti manifestuju kroz emocionalnu disfunkciju, kognitivne poteškoće i poremećaje u važnim odnosima s negovateljima, ti efekti mogu povećati rizik od neuspjeha u dva ključna razvojna zadatka: formiranju podržavajuće grupe vršnjaka i razvijanju efikasnih radnih navika u školi. Narušavanje ovih zadataka izlaže adolescente riziku od daljnjih problema, uključujući neuspjeh u školi, depresiju, povezanost s devijantnim vršnjacima, zloupotrebu supstanci i delinkventno ponašanje

Isti autori navode da osim izravnih utjecaja, izloženost nasilju narušava interpersonalne odnose koji su osnova svakodnevnog života djece. Društvena podrška ima ključnu ulogu u ublažavanju

negativnih posljedica nasilja. Budući da su roditelji važni izvori društvene podrške, poremećaji u roditeljstvu povezani s obiteljskim nasiljem mogu dodatno pogoršati negativne učinke izloženosti nasilju. Općenito, djeca koja su izložena nasilju mogu postati osjetljivija na neprijateljske interakcije i imati poteškoće u rješavanju sukoba s vršnjacima. Ti interpersonalni problemi mogu oduzeti djeci društvenu podršku i povećati rizik od povezivanja s problematičnim vršnjacima.

Iako je rijetko da postoje dugoročne prospektivne studije o posljedicama zlostavljanja djece i izloženosti djece nasilju u porodici, rezultati nekoliko istraživanja sugeriraju različite negativne socijalne i emocionalne posljedice za one koji su prošli kroz takva iskustva (Gewirtz i Edleson, 2007). Nadalje rezultati pokazuju da u adolescenciji, osobe koje su kao djeca bile zlostavljane češće napuštaju školu prije završetka (Widom, 2000), postaju trudne u ranim godinama (Herrenkohl, Herrenkohl, Egolf, i Russo, 1998), pate od depresije (Wolfe, Scott, Wekerle i Pittman, 2001), pokušavaju samoubojstvo (Fergusson, Horwood i Lynskey 1996) i uključuju se u delinkventno ponašanje, nasilje i zloupotrebu supstanci.

#### **4.1. Teorijska objašnjenja negativnih efekata izloženosti porodičnom nasilju**

Mnoge teorije objašnjavaju zašto dolazi do nasilja u porodici i kako to nasilje utiče na djecu. Prema Žilić i Janković (2016), neke od ključnih teorija nasilja uključuju teorije koje agresiju tumače kao reakciju na određene situacije, teorije socijalnog učenja, kognitivne teorije i biološke teorije.

U ovom dijelu rada, prikazat ćemo različite teorijske perspektive koje pružaju koristan konceptualni okvir za istraživanja nasilja u porodici. Ove teorije nude uvid u to zašto dolazi do nasilja u porodici, kako se manifestira i kakav je njegov utjecaj na pojedince, porodice i društvo u cjelini. Proučavanjem ovih teorijskih okvira ciljamo produbiti naše razumijevanje višeslojne prirode nasilja u porodici i informirati strategije prevencije, intervencije i podrške za one koji su pogođeni njime. Za potrebe ovog rada, поближе će biti objašnjene tri teorije: teorija transgeneracijskog prenosa traume, teorija socijalnog učenja i psihoanalitička teorija.

#### *4.1.1. Teorija transgeneracijskog prenosa traume*

Transgeneracijski prijenos traume možemo definisati kao pojavu u kojoj se negativni utjecaji traumatičnog iskustva prenose s jedne generacije na drugu. Središnja ideja u ovoj teoriji je da se traumatična iskustva jedne generacije mogu prenijeti nesvjesno na sljedeću, često i na treću generaciju, na neki način. To znači da se ova djeca i unuci mogu naći kako proživljavaju određene aspekte prvobitnih trauma u svom privatnom ili profesionalnom životu, a da pritom nisu svjesni ili ne razumiju korijene tih trauma jer su skriveni. Autori se slažu da bi, ako bi prvobitna iskustva postala svjesna, kasnija nesvjesna ponavljanja bila manje ozbiljna ili bi čak mogla potpuno nestati. Spekulira se, iako sa malo dokaza, da bi ako bi prva generacija preživjelih bila u mogućnosti prenijeti svoja iskustva i patnju svojoj djeci na jasan i značajan način, transgeneracijski prenos traume ne bi bio prisutan (De Mendelssohn, 2008).

Simons, Wu, Johnson i Conger (1995) navode da istraživanja ukazuju da osobe koje su kao djeca bile podvrgnute ozbiljnoj fizičkoj disciplini često manifestuju nasilje prema svojim partnerima i djeci kao odrasle osobe. Ova veza obično se povezuje s imitacijom ili usvajanjem stavova koji podržavaju primjenu fizičkog kažnjavanja unutar porodice. Dalje, Simons i saradnici (1995) su zaključili da postoji procjena da su djeca koja su bila grubo tretirana otprilike pet puta sklonija angažiranju u zlostavljanju vlastite djece u usporedbi s osobama koje nisu bile žrtve teških tjelesnih kazni.

De Mendelssohn (2008) navodi da se transgeneracijski prenos traume može dešavati na dva načina: svjesno i nesvjesno. Nadalje, u svom radu ističe da ukoliko bi izvorna iskustva postala svjesna, kasnija nesvjesna ponavljanja bila manje ozbiljna ili bi čak mogla potpuno nestati. Iako ima malo dokaza, moglo bi se pretpostaviti da bi, ako bi prva generacija preživjelih uspjela komunicirati svoja iskustva i patnju svojoj djeci na razumljiv i značajan način, transgeneracijski prijenos traume bio manje izražen.

### 4.1.2. Teorije socijalnog učenja

Wareham Boots i Chavez (2009) su dali opširnu definiciju zašto djeca mogu usvojiti nasilje kao obrazac ponašanja i koristiti ga u odnosu sa partnerom, prema Akerovoj teoriji socijalnog učenja. Oni navode da se teorija socijalnog učenja sastoji od četiri koncepta:

1. Koncept definicije koji nalaže da svaka osoba može smatrati nasilno ponašanje prikladnim ili neprimkladnim. Ukoliko roditelji podržavaju nasilno ponašanje i smatraju prikladnim da se njihova djeca ponašaju agresivno, onda je veća vjerovatnoća da će djeca i u odrasloj dobi koristiti agresiju kao način komuniciranja i izražavanja emocija. Također, može doći do nasilja u porodici ako se te situacije djeci objašnjavaju kao neutralne i da će druga osoba da razumije zašto su umjesto riječi upotrijebili nasilje.
2. Koncept diferencijalne asocijacije u suštini govori da je važna interakcija djeteta sa njegovom okolinom. Odnosi se na socijalne interakcije. Dijete kroz odrastanje posmatra kako njegova bliža porodica, komšije, prijatelji pa čak i mediji kojima je izložen komuniciraju sa njim i šta prikazuju kao ispravno. Dijete je kroz odrastanje izloženo uticaju svega što se nalazi oko njega, vjeruje da je ponašanje drugih ispravno i da oni znaju kako se treba ponašati. Koliki će uticaj ponašanje drugih imati na dijete zavisi od raznih faktora kao što su količina uticaja, razina bliskosti, trajanje i intenzitet diferencijalnih asocijacija.
3. Proces imitacije se odnosi na djetetovo kopiranje ponašanja ljudi koji su njemu bliski i koje voli. Najčešće djeca kopiraju odrasle koji su im uzor i kojim se dive pa žele u što većoj mjeri da budu slični njima. Dijete ne mora da oponaša samo roditelje i bližu porodicu, može da se divi nekom junaku iz crtića te da želi da bude jak i snažan ali to divljenje pokazuje na pogrešan način.
4. Diferencijalno ponašanje je posljednji koncept koji su autori naveli kao važan u procesu socijalnog učenja. Njega možemo opisati kao koncept nagrade i kazne. Ukoliko se neko ponašanje nagrađuje i podstiče, to je veća vjerovatnoća da će dijete ponavljati agresivno ponašanje, ali ukoliko je agresivno ponašanje kažnjeno, dijete će vremenom da se prestane ponašati na taj način.

Žilić i Janković (2016) ističu da se prema Bandurinoj teoriji agresivnost može usvojiti na dva načina: posredno i neposredno. Agresivnost na posredan način se usvaja modeliranje, tj. djeca gledaju roditelje i samo oponašaju ono što vide, dok se agresivnost na neposredan način usvaja kada se agresivno ponašanje kod djece podstiče i nagrađuje.

Rezultati istraživanja koje su proveli Wareham i sar. (2009) su pokazali da na pojavi nasilja u obitelji najveću ulogu igraju faktori jedan i tri. Ako su muškarci koji su učestvovali u studiji bili nagrađivani u djetinjstvu za agresivno ponašanje, oni češće zlostavljaju svoje partnere i djecu. Također, ukoliko su se njihovi roditelji ili bliske osobe ponašale agresivno prema svojim porodicama, vjerovali su da je uredu da i oni zlostavljaju svoje partnere i djecu.

Al-Adawi i Al-Bahlani (2007) navode da se prema istraživanjima Bandure, agresija uči kroz posmatranje. Mediji često podstiču nasilje u stvarnom životu, što može imati štetne posljedice, uključujući i imitaciju samoubistava. Sklonost mladih ka gledanju nasilnih programa često je povezana s agresivnim ponašanjem tokom adolescencije. Kada djeca posmatraju agresivne uzore, bilo u stvarnosti ili na ekranu, često pokazuju veću sklonost ka agresiji u poređenju s onima koji posmatraju neagresivne uzore. Takođe, pregledom istraživanja autori sugeriraju da oni koji vrše nasilje često su sami bili žrtve nasilja, što može dovesti do internalizacije uvjerenja da je nasilje prihvatljiv način rješavanja problema. Postoji snažna veza između iskustva nasilja u porodici i nasilnog ponašanja kasnije u životu. Ovakva traumatična iskustva u djetinjstvu mogu imati dugoročne negativne posljedice na emocionalno, ponašajno i akademsko funkcionisanje, kao i na fizičko zdravlje, te doprinose održavanju ciklusa nasilja.

#### *4.1.3. Psihoanalitička teorija*

Žilić i Janković (2016) navode da je psihoanalitička teorija jedna od vodećih u objašnjavanju pojave nasilja u porodicama. Prema ovoj teoriji, ljudskim ponašanjem upravljaju dva nagona: eros i thanatos. Eros i thanatos su suprotstavljeni i bore se jedan protiv drugoga, pri čemu se eros može posmatrati kao nagon života a thanatos kao nagon smrti. Oni uvijek rade jedan protiv drugog. Ukoliko je eros vodeći u jednoj osobi, onda ona ima želju da bude agresiju ispolji prema drugim ljudima, dok je kod thanatosa suprotno. Thanatos teži tome da osoba bude samodestruktivna i da ukoliko ima agresivne porive, agresiju ispolji na sebi.



Prema Freudu, agresija, nasilje i sklonost povređivanju sebe i drugih su inherentni dijelovi ljudske psihe, što se može manifestirati kao samouništavajuće ponašanje poput rizične vožnje ili pušenja cigareta. Prema njegovim idejama, društvo bi trebalo pronaći načine kako preusmjeriti ovu agresiju u manje štetne oblike aktivnosti. Istraživanja koja su uspoređivala stope nasilja u različitim društvima sugerišu da društva koja teže smanjenju međuljudskih sukoba, paradoksalno, imaju veću stopu nasilnih smrti. S druge strane, društva koja prihvataju hrabrost i otvoreno izražavanje nasilja obično imaju nižu stopu nasilja. Ovaj paradoksalni pogled podržava ideju da agresija možda nije potpuno suzbijena te da atmosfera nasilja može služiti kao izlaz za agresivne instinkte. Pokušaji društva da suzbije agresivno ponašanje mogu biti kontraproduktivni (Al-Adawi i Al-Bahlani, 2007).

#### **4.2. Nasilje u porodici i razvojni ishodi kod djece: pregled dosadašnjih istraživanja**

Lična sposobnost djece i razvojni napredak mogu biti ugroženi kod djece koja su izložena nasilju. Htjela to djeca ili ne, oni su drugačiji od njihovih vršnjaka koji žive u skladnim porodicama (Holt, Buckley i Whelan, 2008)

Davies i Sturge-Apple (2007) u svojoj knjizi navode da je svjedočenje nasilju u porodici za djecu jako stresno, te može imati mnogo posljedica, kako na razvojnem nivou tako i na psihološkom. Sumarizacijom mnogih istraživanja došli su do zaključka da djeca koja svjedoče nasilju u odrasloj dobi mogu razviti odbrambeni mehanizam povlačenja i udaljavanja od drugih ljudi umjesto rješavanja problema. Također, ta djeca mogu imati smanjeno samopouzdanje te poteškoća u prilagođavanju. Autori tvrde da se djeca koja posmatraju nasilje mogu jako teško prilagođavati novonastalim situacijama, te agresivnije reagovati.

U zavisnosti od razvojnog perioda, izloženost nasilju može drugačije uticati na djecu. Za novorođene bebe i malu djecu jako je važna povezanost sa majkom, jer tokom ranog perioda života djeca formiraju tip privrženosti koji će koristiti cijelog života. Ukoliko je nasilje prisutno u ovom periodu može se desiti mnoštvo razvojnih poteškoća kao što su: emocionalna razdražljivost, regresivno ponašanje kod učenja jezika, strah od napuštanja, poteškoće sa uspavlivanjem i spavanjem te tuga koja se kasnije može razviti u depresiju (Holt i sar., 2008;

Kendall-Tackett i Becker-Blease, 2004). Autori navode da razna istraživanja pokazuju da bebe izložene nasilju imaju barem jedan simptom traume, te im je ugrožena potreba za sigurnošću (Bogat, DeJonghe, Levendosky, Davidson i Von Eye, 2006). Nadalje istraživanja koja su naveli Holt i sar. (2008) ističu da djeca predškolske dobi imaju više ponašajnih problema od druge djece, poteškoća u socijalnom okruženju, smanjeno samopouzdanje i teže razvijaju empatiju. Također su anksiozni, probleme i emocije iskazuju na agresivan način i posesivni su.

Nadalje Holt i saradnici (2008) tvrde da djeca školskog uzrasta razmišljaju egocentrično i sebe krive za sve što se dešava te imaju smanjenje socijalne vještine jer se trude da sakriju tajnu od drugih kojima je okružen. Adolescenti koji su kao djeca bili izloženi zlostavljanju u porodici su razvili izvještavajući stil privrženosti, a ne sigurni, te su često depresivni, anksiozni, imaju smanjeno samopouzdanje i često se ponašaju agresivno u svojim vezama.

Evans, Davies i DiLillo (2008) su proveli meta-analizu o razvojnim ishodima kod djece koja su bili svjedoci nasilja. Rezultati meta-analize su pokazali da djeca dožive mnoštvo negativnih ishoda. Neki od tih ishoda su da djeca koja su bila izložena nasilju u porodici pokazuju veći broj simptoma depresije, anksioznosti i brige u poređenju s onima koji nikada nisu bili svjedoci takvih situacija. Osim toga, ta djeca često manifestiraju tendenciju ka fizičkoj agresiji i imaju više problema u ponašanju, što roditelji i nastavnici primjećuju. Izloženost nasilju u porodici također može izazvati simptome traume kao što su ponovno proživljavanje događaja kroz snove ili flashback-ove, prenaplašene reakcije na neočekivane situacije, te emotivno povlačenje. Podaci koji podržavaju ove veze dolaze iz saznanja da djeca izložena nasilju u porodici često imaju više bodova na skalama za procjenu poremećaja posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP) i često ispunjavaju dijagnostičke kriterije za PTSP.

Dugoročne posljedice djece koja su iskusila nasilje unutar obitelji uključuju nisko samopouzdanje i veću incidencu depresivnih epizoda. Ta djeca imaju šest puta veću vjerojatnost za pokušaje samoubojstva u usporedbi s djecom koja žive u obiteljima gdje nema nasilja (Berry, 2004).

Evans i saradnici, (2008) također navode da istraživanja pokazuju da izlaganje porodičnom nasilju može imati različite posljedice za dječake i djevojčice. Dječaci često pokazuju vanjske oblike ponašanja, dok su djevojčice više sklonije unutarnjim emocionalnim reakcijama.

Sveukupno, većina dosadašnjih istraživanja zaključuje da izlaganje porodičnom nasilju negativno utječe na djecu, izražavajući se kroz emocionalne, ponašajne i interpersonalne probleme

## **5. PROGRAMI USMJERENI NA RAD SA RODITELJIMA I DJECOM**

Iz razgovora sa psihologinjom koja radi u Sigurnoj kući KS se saznaje da je poražavajuća činjenica da u BiH ne postoje programi koji su usmjereni na rad sa zlostavljanom djecom i roditeljima. Psiholozi u našoj državi moraju da se oslanjaju na ono što su čuli, naučili ili pročitali da se radi u drugim zemljama.

Moreira, Martins, Feuerwerker i Schraiber (2014) navode da kada se priprema program koji je usmjern na rad sa ovom grupom ljudi, vrlo je važno imati stručni tim. Nadalje potreban je intersektorski pristup pri čemu je važno da imaju vlastitu mikro politiku i da im je stalo do toga da pomognu koliko je moguće. Nadalje, tim koji će da radi sa njima mora da razumije da svaka porodica ima različitu percepciju situacije, različita stajališta kao i shvatanje vlastite uloge u cijelom procesu.

Lapierre i Côté (2011) su istraživali kakav program bi bio od najveće pomoći žrtama nasilja. Oni navode da za primjenu dobrog programa, treba da se prestanu okrivljavati žene za nasilje i da se otvoreno priča kako i zašto je došlo do toga. Nadalje, vrlo je važno razumijevanje da su u situacijama porodičnog nasilja pogođene dvije strane, izgradnja povjerenja, pružanje emocionalne i praktične podrške, te ravnoteža između rizika i sigurnosti, su ključni aspekti. Sve ove dimenzije su međusobno povezane i zahtijevaju jasno prepoznavanje porodičnog nasilja i duboko razumijevanje njegovih posljedica. Zbog toga istraživački rezultati naglašavaju potrebu za obukom o porodičnom nasilju koja ne samo što se fokusira na posljedice koje djeca doživljavaju unutar obitelji, već također uzima u obzir kompleksnu stvarnost.

Postoje programi prevencije za mlade u SAD-u i u Hrvatskoj. Prema Ajduković i Ručević (2009) jedan od najpoznatijih programa razvijen je u Sjevernoj Americi pod nazivom "Safe Dates". Radi se o složenom programu čiji je cilj pomoći mladim ljudima da prepoznaju razliku između zdravog, potpunog i brižnog odnosa, nasuprot onomu koji kontrolira, manipulativan je i

zlostavljački. Iako je ovaj program za mlade ljude koji su u vezama, može se primijeniti i na obiteljsku strukturu. U Hrvatskoj prednjači udruga CESI koja je 2004. godine započela s projektom “Pravo na život bez nasilja – prevencija nasilja u adolescentskim vezama”. Program u trajanju od 11 školskih sati usmjeren je na stjecanje znanja, potvrdu pozitivnih vrijednosti i stjecanje vještina razvijanja i održavanja kvalitetne veze. Program se realizira u pet tematskih cjelina: Ljubav i veze, Rod i spol, Moć i nasilje u vezama, Vještine potrebne za uspostavljanje i održavanje kvalitetne veze i Ljudska prava – pravo na život bez nasilja.

Iako je važno raditi sa žrtvama kada se nasilje desi, još je važnije početi sa edukacijom na vrijeme, ako je moguće još u osnovnoj školi. Tada će djeca biti u stanju da prepoznaju nasilje na vrijeme i da pokušaju riješiti problem na vrijeme.

## **6. ZAKLJUČCI**

Porodica i dom su mjesto gdje se trebaju osjećati pozitivne emocije i gdje se dijete treba osjećati sigurno, voljeno i zaštićeno. Ali, u isto vrijeme dokazi i činjenice potvrđuju da su porodica i dom mjesto koje nas može učiniti da se osjećamo nesigurno, nezaštićeno i nevoljeno, mjesto gdje se javljaju najteži oblici nasilja. Stručnjaci i istraživači su opisali različite načine na koje djeca mogu doživjeti nasilje unutar obitelji. To obuhvaća stvarno svjedočenje nasilja u obitelji, slušanje, ali ne i promatranje nasilja, prisiljavanje da svjedoče zlostavljanju, biti uhvaćenim u unakrsnoj vatri nasilja između roditelja, držanje kao taoca od strane nasilnika, korištenje kao oružje u napadu, pri čemu je napadač manipulirao situacijom. Dva tipa nasilja koja su najzastupljenija na našim područjima su: fizičko i psihičko (Bilić i Zloković, 2004).

Brojnim istraživanjima identifikovane su neke specifične karakteristike muškaraca koji su nasilni prema svojim partnerkama. Došlo se do zaključka da oni imaju više psiholoških problema nego nenasilni partneri. Takođe, stres i simptomatologija duševnih poremećaja povezani su sa izvršenjem partnerskog nasilja. Četiri psihološka sindroma su identifikovana kao markeri za muško izvršenje partnerskog nasilja i to: depresija, posttraumatski stresni poremećaj (PTSP), granični poremećaj ličnosti i zloupotreba psihoaktivnih supstanci (Maljković, 2018)

Djeca koja svjedoče nasilju u obitelji najčešće manifestiraju agresiju, probleme u ponašanju te teškoće u kontroliranju svojih emocija. Ona će u rješavanju problema vjerojatnije pribjeći agresivnim postupcima (Kocijan-Hercigonja, Hercigonja- Novković, 2009). Prema teoriji emocionalne sigurnosti, negativne posljedice djetetove nazočnosti roditeljskim sukobima očituju se u djetetovom gubitku osjećaja sigurnosti te u gubitku povjerenja u svijet i okolinu. Djeca koja su svjedoci nasilja u porodici imaju brojne poteškoće uključujući: probleme sa agresivnošću, depresiju, manjak empatije, niže razine sanopoštovanja i sl.

Ukupno gledano, nasilje u porodici ima duboke i široke posljedice na razvoj djece, ali efikasne intervencije i podrška mogu doprinijeti smanjenju ovog problema i poboljšanju razvojnih ishoda kod djece izložene nasilju u porodici. Ovo zahtijeva multidisciplinarni pristup koji uključuje saradnju između različitih sektora, uključujući zdravstveni, obrazovni, socijalni i pravosudni sistem. Važno je raditi na stvaranju društva u kojem je nasilje u porodici neprihvatljivo, a podrška i resursi dostupni svima koji su pogođeni ovim problemom.

## 7. LITERATURA

- Abell, S., Ey, J. L. (2008). *Domestic Violence: Its Impact on Children. Clinical Pediatrics*, 47(4), 413–415.
- Ajduković, M., Ručević, S. (2009). Nasilje u vezama mladih. *Medicus*, 18(2\_Adolescencija), 217-225.
- Al-Adawi, S., Al-Bahlani, S. (2007). Domestic violence:“What’s love got to do with it?”. *Sultan Qaboos University Medical Journal*, 7(1), 5.
- Antović, A. R., Stojanović, J. (2017). Sudsko-medicinske karakteristike porodičnog nasilja. *Srpski arhiv za celokupno lekarstvo*, 145(5-6), 229-233.
- Babcock, R. L., DePrince, A. P. (2012). Factors Contributing to Ongoing Intimate Partner Abuse. *Journal of Interpersonal Violence*, 28(7), 1385–1402.
- Barnett, O. W., Miller-Perrin, C. L., Perrin, R. D. (2010). *Family violence across the lifespan: An introduction*. Sage.
- Beasley, R., Stoltenberg, C. D. (1992). Personality characteristics of male spouse abusers. *Professional Psychology: Research and Practice*, 23(4), 310-317.
- Begovac, I. (2021). Definicija psihičkog poremećaja, razvojna psihopatologija i etiopatogenetski modeli. *Dječja i adolescentna psihijatrija*, 148-141.
- Berry, A. (2004). Participation, violence, and development in four Andean countries. *Latin American Research Review*, 39(3), 185-204.
- Bevan, E., Higgins, D. J. (2002). Is Domestic Violence Learned? The Contribution of Five Forms of Child Maltreatment to Men's Violence and Adjustment. *Journal of Family Violence*, 17(3), 223–245.
- Bhattacharjee, A., Banda, S. (2016). Domestic violence against women: The socioeconomic scenario. *Indian Journal of Health and Wellbeing*, 7(7), 765-768.
- Bilić, V., Zloković, J. (2004). *Fenomen maltretiranja djece: prepoznavanje i oblici pomoći obitelji i školi*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Bogat, G. A., DeJonghe, E., Levendosky, A. A., Davidson, W. S., Von Eye, A. (2006). Trauma symptoms among infants exposed to intimate partner violence. *Child Abuse & Neglect*, 30, 109–125.

- Buljan-Flander, G., Kocijan-Hercigonja, D. (2003). *Zlostavljanje i zanemarivanje djece*. Zagreb: Marko M, usluge.
- Coomber, K., Mayshak, R., Liknaitzky, P., Curtis, A., Walker, A., Hyder, S., Miller, P. (2019). The Role of Illicit Drug Use in Family and Domestic Violence in Australia. *Journal of Interpersonal Violence*, 36(15-16), 1-21.
- Čičić, M. (2021). Nasilje u porodici. *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, 27, 205- 220.
- Davies, P. T., Sturge-Apple, M. L. (2007). The impact of domestic violence on children's development. *Family interventions in domestic violence: A handbook of gender inclusive theory and treatment*, 165-190.
- De Mendelssohn, F. (2008). Transgenerational Transmission of Trauma: Guilt, Shame, and the "Heroic Dilemma." *International Journal of Group Psychotherapy*, 58(3), 389–401.
- De Silva, B., Dharmasiri, K., Dissanayake, D. (2023). The Cultural and Societal Factors Contributing to Domestic Violence in Asia. *GNOSI: An Interdisciplinary Journal of Human Theory and Praxis*, 6(2), 1-6.
- Elklit, A., Murphy, S., Jacobsen, C., Jensen, M. K. (2017). Clinical and Personality Disorders in a Danish Treatment-Seeking Sample of Intimate Partner Violence Perpetrators. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 62(11), 3322-3336.
- Evans, S. E., Davies, C., DiLillo, D. (2008). Exposure to domestic violence: A meta-analysis of child and adolescent outcomes. *Aggression and Violent Behavior*, 13(2), 131–140.
- Faller, K. C. (2003). Research and Practice in Child Interviewing: Implications for Children Exposed to Domestic Violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 18(4), 377–389.
- Fergusson, D. M., Horwood, L. J., Lynskey, M. T. (1996). Childhood sexual abuse and psychiatric disorder in young adulthood: II. Psychiatric outcomes of childhood sexual abuse. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 35(10), 1365-1374.
- Gender Centar Federacije Bosne i Hercegovine (2016). *Statistički podaci o nasilju u porodici*. [https://www.gcfbih.gov.ba/wpcontent/uploads/2016/02/statistika\\_nasilje\\_za\\_web.pdf](https://www.gcfbih.gov.ba/wpcontent/uploads/2016/02/statistika_nasilje_za_web.pdf)
- Gerlock, A. A. (2004). Domestic violence and post-traumatic stress disorder severity for participants of a domestic violence rehabilitation program. *Military Medicine*, 169(6), 470-474.

- Gewirtz, A. H., Edleson, J. L. (2007). Young children's exposure to intimate partner violence: Towards a developmental risk and resilience framework for research and intervention. *Journal of Family Violence, 22*, 151-163.
- Goldberg, L. R., Freyd, J. J. (2006). Self-reports of potentially traumatic experiences in an adult community sample: Gender differences and test-retest stabilities of the items in a Brief Betrayal-Trauma Survey. *Journal of Trauma & Dissociation, 7*, 39-63.
- Gortner, E. T., Gollan, J. K., Jacobson, N. S. (1997). Psychological aspects of perpetrators of domestic violence and their relationship with the victims. *Psychiatric Clinics of North America, 20*(2), 337-352.
- Hamberger, L. K., Hastings, J. (1988). Characteristics of male spouse abusers consistent with personality disorders. *Psychiatric Services, 39*(7), 763-770.
- Herrenkohl, E. C., Herrenkohl, R. C., Egolf, B. P., Russo, M. J. (1998). The relationship between early maltreatment and teenage parenthood. *Journal of Adolescence, 21*(3), 291-303.
- Herrenkohl, T. I., Sousa, C., Tajima, E. A., Herrenkohl, R. C., Moylan, C. A. (2008). Intersection of Child Abuse and Children's Exposure to Domestic Violence. *Trauma, Violence, & Abuse, 9*(2), 84-99.
- Higgins, D. J., McCabe, M. P. (2000). Relationships between different types of maltreatment during childhood and adjustment in adulthood. *Child Maltreatment 5*, 261-272.
- Holt, S., Buckley, H., Whelan, S. (2008). The impact of exposure to domestic violence on children and young people: A review of the literature. *Child Abuse & Neglect, 32*(8), 797-810.
- Ince-Yenilmez, M. (2020). The Role of Socioeconomic Factors on Women's Risk of Being Exposed to Intimate Partner Violence. *Journal of Interpersonal Violence, 37*(9-10), 1-28.
- Jewkes, R. (2002). Intimate partner violence: causes and prevention. *The lancet, 359*(9315), 1423-1429.
- Jordan, B.K., Marmar, C.R., Fairbank, J.A., Schlenger, W.E., Kulka, R.A., Hough, R.L., Weiss, D.S. (1992). Problems in families of male Vietnam veterans with posttraumatic stress disorder. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 60*, 916-926.
- Kendall-Tackett, K., Becker-Blease, K. (2004). The importance of retrospective findings in child maltreatment research. *Child abuse & neglect, 28*(7), 723-727.



- Kocijan-Hercigonja, D., Hercigonja-Novković, V. (2009). Djeca, mladi i nasilje u obitelji. *Medicus*, 18(2\_Adolescencija), 181-184.
- Krstinić, D., Vasiljković, J. (2019). Oblici nasilja u porodici. *Pravo-teorija i praksa*, 36(7-9), 67-81.
- Lapierre, S., Côté, I. (2011). "I made her realise that I could be there for her, that I could support her": Child Protection Practices with Women in Domestic Violence Cases. *Child Care in Practice*, 17(4), 311–325.
- Lubker, D. K. (2004). Socioeconomic status and domestic violence. *International Journal of Global Health and Health Disparities*, 3(1), 85-91.
- Maguire, E., Macdonald, A., Krill, S., Holowka, D. W., Marx, B. P., Woodward, H., ... i Taft, C. T. (2015). Examining trauma and posttraumatic stress disorder symptoms in court-mandated intimate partner violence perpetrators. *Psychological trauma: theory, research, practice, and policy*, 7(5), 473-478.
- Malik, N. M., i Lindahl, K. M. (1998). Aggression and dominance: The roles of power and culture in domestic violence. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 5(4), 409.
- Maljković, M. (2018). Karakteristike izvršilaca partnerskog nasilja i faktori koji utiču na njihovo nasilno ponašanje. *Zbornik IKSI 3/2018*, 93-107
- Margolin, G., Gordis, E. B. (2000). The Effects of Family and Community Violence on Children. *Annual Review of Psychology*, 51(1), 445–479.
- Margolin, Gayla; Gordis, Elana B. (2004). *Children's Exposure to Violence in the Family and Community*. *Current Directions in Psychological Science*, 13(4), 152–155
- Mohr, W. K., Noone Lutz, M. J., Fantuzzo, J. W., Perty, M. A. (2000). Children Exposed to Family Violence. *Trauma, Violence, & Abuse*, 1(3), 264–283.
- Moreira, T. D. N. F., Martins, C. L., Feuerwerker, L. C. M., Schraiber, L. B. (2014). The foundation of care: Family Health Program teams dealing with domestic violence situations. *Saúde e Sociedade*, 23, 814-827.
- Mujezinović, J., Hodžić-Lemeš, M., Gutić-Memić, A., Mulić-Čorbo, Dž. (2020). *Nasilje u porodici - osnovne informacije*. Sarajevo: Fondacija lokalne demokratije, Harysoft.
- Murrell, A. R., Christoff, K. A., Henning, K. R. (2007). Characteristics of Domestic Violence Offenders: Associations with Childhood Exposure to Violence. *Journal of Family Violence*, 22, 523-532.

- Rabbani, F., Qureshi, F., Rizvi, N. (2008). Perspectives on domestic violence: case study from Karachi, Pakistan. *EMHJ-Eastern Mediterranean Health Journal*, 14(2), 415-426.
- Retzinger, S. M. (1991). Shame, anger, and conflict: Case study of emotional violence. *Journal of Family Violence*, 6(1), 37–59.
- Riggs, D. S., Caulfield, M. B., i Street, A. E. (2000). Risk for domestic violence: Factors associated with perpetration and victimization. *Journal of Clinical Psychology*, 56(10), 1289–1316.
- Şahin, N. H., Timur, S., Ergin, A. B., Taşpınar, A., Balkaya, N. A., and Çubukçu, S. (2010). Childhood Trauma, Type of Marriage and Self-Esteem as Correlates of Domestic Violence in Married Women in Turkey. *Journal of Family Violence*, 25(7), 661–668.
- Sedlack, A. J., i Broadhurst, D. D. (1996). *Third National Incidence Study of Child Abuse and Neglect*. Washington, DC: U.S. Department of Health and Human Services, National Center of Child Abuse and Neglect.
- Simons, R. L., Wu, C. I., Johnson, C., Conger, R. D. (1995). A test of various perspectives on the intergenerational transmission of domestic violence. *Criminology*, 33(1), 141–172.
- Simović V. M., Simović M. N. (2021). Nasilje u porodici u međunarodnom pravu i krivičnoprocesni aspekti ovog nasilja u Bosni i Hercegovini. *Društvene devijacije*, 6(1), 2-14.
- Slabbert, I. (2016). Domestic Violence and Poverty: Some Womens Experiences. *Research on Social Work Practice*, 27(2), 223-230.
- Slabbert, I., Green, S. (2013). Types of domestic violence experienced by women in abusive relationships. *Social Work/Maatskaplike Werk*, 49(2), 234-247.
- Slijepčević, M., Puharić, Z., Salaj, T. (2018). *Ovisnosti - Udžbenik za studij sestrinstva*. Bjelovar: Veleučilište u Bjelovaru.
- Tittlova, M., Papáček, P. (2018). Factors Contributing To Domestic Violence. *International Journal of Entrepreneurial Knowledge*, 6(2), 117-124.
- Vameghi, R., Amir Ali Akbari, S., Alavi Majd, H., Sajedi, F., Sajjadi, H. (2018). The comparison of socioeconomic status, perceived social support, and mental status in women of reproductive age experiencing and not experiencing domestic violence in Iran. *Journal of Injury & Violence Research*, 10(1), 35–44.
- Walby, S. (2004). *The cost of domestic violence*. London: Women and Equality Unit.

- Wallach, H. S., Weingram, Z., Avitan, O. (2009). Attitudes Toward Domestic Violence: A Cultural Perspective. *Journal of Interpersonal Violence*, 25(7), 1284–1297.
- Wareham, J., Boots, D. P., Chavez, J. M. (2009). Social learning theory and intimate violence among men participating in a family violence intervention program. *Journal of Crime and Justice*, 32(1), 93–124.
- Widom, C. S. (2000). Childhood victimization: Early adversity, later psychopathology. *National Institute of Justice Journal*, 242, 2-9.
- Williamson, E. (2010). Living in the World of the Domestic Violence Perpetrator: Negotiating the Unreality of Coercive Control. *Violence Against Women*, 16(12), 1412–1423.
- Wolfe, D. A., Scott, K., Wekerle, C., Pittman, A. L. (2001). Child maltreatment: Risk of adjustment problems and dating violence in adolescence. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 40(3), 282-289.
- World Health Organization. (2002). *World report on violence and health: Summary*.
- Zloković, J. (2009). *Nasilje nad roditeljima – Obiteljska tajna?* Rijeka: Grafika Zambell.
- Žilić, M., Janković, J. (2016). Nasilje. *Socijalne teme: Časopis za pitanja socijalnog rada i srodnih znanosti*, 1(3), 67-87.

#### Pravni akti:

Porodični zakon FBiH (Službene novine Federacije BiH broj 35/05)

Zakon zaštite od nasilja u porodici (Službene novine Federacije BiH broj 20/30)